

PÁZMÁNY *1635*
— *a l a p i t v a*

Pázmány Law Working Papers

2022/01

Nagy Attila

**A büntetőeljárásban tett
tanúvallomásra ható tényezők**

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Pázmány Péter Catholic University Budapest

<http://www.plwp.eu>

A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN TETT TANÚVALLOMÁSRA HATÓ TÉNYEZŐK

Nagy Attila

1. Bevezetés

A középkor elején a büntetőjog magánjellegű volt, az államhatalom csak akkor járt el, amikor olyan bűncselekményről volt szó, amely sértette a közérdeket vagy a királyt. Ebből következően a sértettnek joga volt megtorolni az őt ért sérelmet, illetve a bosszút végrehajthatta ő és családja is egyaránt. Ehhez kapcsolódott a bosszú megváltása és az egyezés, illetve az állam büntetőjogi igényének kiteljesedése és központosítása.¹

A büntetőeljárás kialakulása során három fő rendszer alakul ki, a vádelvű, a nyomozóelvű és a vegyes rendszer. Az akkuzatórius (vádelvű) eljárás lényege, hogy az eljárás során az egymással szemben álló felek a jogvita során egyenlő jogúak. Az eljárást a felek kezdeményezik, a bizonyítás is az ő feladatuk, a bíró szerepe az eljárásban passzív, kizárólag a jogvita igazságos eldöntésére irányul. Az eljárási feladatok megoszlanak, a vád, a védekezés és az ítékezés funkciója személyileg is elkülönül. Fontos alapelve az ártatlanság vélelme (*in dubio pro reo, favor defensionis*). A későbbi fejlődés során (Magyarországon a XIX. század második felében) vádhatóságként kialakult az ügyészség, amelynek tagjai közvádlóként lépnek fel. A nyomozóelvű eljárás hivatalból indul a bíróság bármilyen értesülése alapján, nincs kötve a felek indítványához, és a bíróság feladata a vád, a védelem és az ítékezés is egyaránt. Az eljárás alapja a bűnösség vélelme, a terhelt tulajdonképpen nem alanya, hanem tárgya az eljárásnak, perbeli jogai nincsenek, védekezésének korlátait a bíróság határozza meg. Az eljárás során az igazság kiderítését kétségessé teszik a felhasználható eszközök (eljárás titkossága, kínvallatás). A büntetőeljárás vegyes rendszere a nyomozóelvű és vádelvű eljárásokat együttesen felhasználva új rendszert alkot. Jellemzi a funkciómegosztás (vád, védelem, ítékezés). A bíróság vád alapján jár el, melyet az ügyész vagy a sértett képvisel, a terheltet pedig megilleti a védelem joga. A történelem során e körben voltak kivételek, és egyes elemek keveredtek, míg a mai értelemben vett szabad bizonyítási rendszer a vegyes eljárási rendszerhez kötődik.²

¹ FÖLDI András – KELEMEN Miklós – KISTELEKI Károly – MÁRKUS Eszter – RIGÓ Balázs – SIKLÓSI Iván: *Összehasonlító Jogtörténet* (ELTE Eötvös Kiadó Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2016.): 311–313. oldal

² KIRÁLY Tibor, *Digitális Tankönyvtár*, Osiris Kiadó 2003

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_buntetoeljarasi_jog/ch02s02.html

A büntetőeljárások elbírálása során bíróként és bírósági titkárként számtalan tanúvallomással találkozunk, mivel az eljárás során sok esetben a rendelkezésre álló bizonyítási eszközök közül a legnagyobb súlya a tanúvallomásoknak van. Nyilvánvalóan más bizonyítási eszközök is felmerülhetnek, amelyek adott esetben cáfolhatják egy tanúvallomás valóság tartalmát, de döntő többségében a büntetőeljárások során a tanúvallomás bizonyítási eszközként felmerül. Ennek ellenére a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve miatt a bizonyítékok „bizonyítási ereje” nem határozható meg és hierarchia közöttük nem állítható fel.

2. A tanúvallomások pszichológiai háttere

A tanúvallomások tartalma függ a kihallgatási szituációtól, a kihallgatott személy intelligenciájától és személyiségétől, az elkövetett bűncselekmény „természetétől”, hatásaitól, a kihallgatási taktikától és a kihallgató személy felkészültségétől, szakmai tudásától, intelligenciájától és a bűncselekmény elkövetése óta eltelt időtől. Mindezek figyelembevételével egy igen összetett bizonyítási eszközről van szó, amelyre rendkívül sok tényező hatással van, ezért lényeges elem a hatóság tagjainak eljárása és a büntetőeljárás lefolytatásának módja. Mindezekon túl sok egyéb tényező is befolyásolhatja a vallomás hitelességét (jelesül, ha például a sértett fél a terhelttől), amely egyes büntetőeljárási rendelkezések betartásával kiküszöbölhető, de a nem teljes törvényi szabályozás és helytelen jogalkalmazás számos ponton veszélyeztetheti a büntetőeljárás sikerességét. Mindezek mellett érdemes figyelembe venni az emberi viselkedéssel és kognitív működéssel kapcsolatos általános pszichológiai jelenségeket, törvényszerűségeket, például az emlékezési folyamat sajátosságait. A vallomásból, mint bizonyítási eszközből a büntetőeljárás során alapvetően akkor nyerhető bizonyíték, ha a vallomást tevő (jellemzően tanú) pontosan emlékszik a történetekre. A tanú előfordulhat, hogy az elkövetett bűncselekmény lényeges adatait ismétli, de az is, hogy kevésbé lényeges, véletlen mozzanatokat, amelyek csak számára jelentősek és egyéni érdeklődései, személyisége folytán neki fontos lehet a bűnösség vagy ártatlanság bizonyítása szempontjából. Ezek a körülményeket mások lehet, hogy nem is észlelnék.

A bűncselekmény elkövetését követő időmúlás egyik következménye a felejtés. A felejtés okát a nyomelhalványulási hipotézis akként jelöli meg, hogy „a felejtés az emléknymok automatikus elhalványulásának következménye. Ezzel szemben az interferenciaelmélet úgy gondolja, hogy a felejtés azért következik be, mert az emléknymot megzavarják más nyomok, és az interferencia mértéke attól függ, hogy a két interferáló emléknym mennyire hasonlít egymáshoz. A harmadik lehetőség, hogy a felejtés során az

anyag inkább „darabokra hullik szét és az egyes elemek elvesznek, mintsem hogy egy általános elhalványulás menne végbe.” (Többkomponensű elmélet)³

A memória zavarai azért is bekövetkezhetnek, ha bonyolult eseményekre kell visszaemlékezni és a történet fontos elemei kiesnek az emlékezetből, így a megmaradt emlék félrevezethető vagy értelmetlen lehet, esetlegesen a büntetőeljárás szempontjából releváns tények szempontjából hiányos, illetve kétséges. Stresszes vagy izgató helyzetben – amely a közlekedési bűncselekmények elkövetése során gyakran előfordul – a tanulás egyes eredményei nem konszolidálódnak és ezáltal kiesnek. A memóriazavart eredményező körülmények is kiemelt jelentőségűek, mert ebben az esetben a tanulás minden szinaptikus változása megmaradhat, de a további tanulás olyannyira megváltoztatják (meghamisítják), hogy a kihallgatott személy által elmondottak megbízhatatlanok még annak ellenére is, hogy becsületes és tisztességes ember, aki a valós történetet kívánja elmondani. Ennek két típusa lehetséges, az egyik a megtörtént események sorrendjének megváltoztatása és/vagy az emlékek kiegészítése más, a valóságban meg nem történt dolgokkal.⁴

Az emlékezés lehet azért is pontatlan, mert az egy időben felmerülő részletek hamis egységet képeznek. Előfordulhat az is, hogy az egész észlelés nem elégséges ismereten alapul. „Ilyen hamis észlelésről tanúskodott az a büntetőügy, amely Debrecen egyik fiatalok által kedvelt szórakozóhelyén történt, és a kialakult verekedés során egy elefántcsontparti fiatalembert életveszélyesen megszurttak. Különböző vallomások említették, hogy egy üveggel a kezében hadonászott a sértett, amire egy idő után többen úgy hivatkoztak, hogy sörösüveg volt, és a sértett részeg volt. Tényként lehetett azonban megállapítani, hogy a színes bőrű, mohamedán vallású fiatalember vérében alkoholt nem lehetett kimutatni, és már csak vallási okok miatt sem ivott volna.” Egyes vizsgálatok eredménye szerint a bűnöző életmódot folytató személyek egyes szituációkat, szociális ingereket teljesen máshogy érzékelnek, mint a nem ilyen életmódot folytató személyek. A helyes eljárás, ha érdemben a vallomásokot más bizonyítékokkal együtt értékeljük. Gyakran előfordul, hogy a megfigyelő az által törekszik megérteni az eseményt, hogy az elkövető, vagy valamilyen magatartást tanúsító személy céljaira következtet, és szerkezetileg összefüggésbe hozza a cselekedetet a célokkal, más cselekvéssel.⁵

³ Alan BADDELEY: *Az emberi emlékezet* (Osiris kiadó, Budapest, 2005.) 62. oldal és 278. oldal

⁴ Donald O. HEBB: *A pszichológia alapkérdései* (eredeti mű: Textbook Of Psychology W.B. Saunders Company, Philadelphia, fordították: CZIGLER István, LÉNÁRD László, MOLNÁR Péter, PLÉH Csaba, SZABÓ Imre Budapest, 1975.) 128. oldal

⁵ ELEK Balázs: *A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai*. Debreceni Jogi Műhely, 2006. évi (III. évfolyam) 4. szám

3. Az előhívás

A büntetőeljárás során az előhívás nagyon nehéz folyamat. Alapvetően az emlékezést akadályozhatják a kihallgatás körülményei, a kihallgatott személy pszichés és fizikai állapota, nyomozástaktikai módszerek alkalmazása, illetve a kihallgató személy magatartása. Pszichológiai eszközökkel a kognitív interjú nyújthat segítséget a kihallgatott tanú emlékeinek feltárásához, amely négy alapelven alapul: „A szemtanú igyekezzon képzeletben újra megteremteni a megfigyelt bűncselekmény környezetét és próbálja meg felidézni, kikkel találkozott ebben az időben. Bátorítsuk a visszaemlékezőt, hogy idézzon fel minden részletet, függetlenül attól, hogy ezek mennyire lényegesek a bűncselekmény szempontjából. Idéztessük fel különböző sorrendekben az eseményeket, például előrefelé és hátrafelé egyaránt. Próbáljuk meg felidézteni a történetet különböző perspektívákból, beleértve a történet más szereplőinek szempontjait is.”⁶ A büntetőeljárás során az előhívásra alkalmas módszer a kérdésfeltevés, esetlegesen a megfelelő időben bizonyítékoknak a kihallgatott személy elé tárása.

4. Az élményszerű felidézés és az önéletrajzi emlékezet

Az aktív előhívási folyamatokat összefoglaló néven élményszerű felidézésének neveznek. Az önéletrajzi emlékezet előhívására több módszert alkalmaztak, azonban azok egy része túlzottan nyitott végű rendszer volt, a vizsgált személyek sok esetben egy bizonyos, általában atipikus életszakaszból hívtak elő emlékeket, vagy az előhívott emlékekkel együtt további, azonos életkorba tartozó emléket is előhívott a módszer. Ennek megoldására szolgál az önéletrajzi emlékezeti kérdőív. Ez lényegében egy önéletrajzi emlékezeti interjú, melynek során a vizsgált személy életével kapcsolatos személyes eseményeket és egyéb személyes információkat módszeresen különböző életszakaszaiból hívnak elő. Az egyik lényeges kérdés, hogy az önéletrajzi emlékeket sikerül-e a vizsgálat során időben lokalizálni. A tudatos felidézés egyik fontos típusa az „érezem, hogy tudom állapot.” Adott szó felidézése során gyakran előfordul, hogy az embernek helytelen szó jut eszébe. Ilyenkor ritkábban fordul elő, hogy belső stratégia segítségével sikerül az előhívás, inkább jellemző, hogy valamilyen környezeti emlékeztető vagy másik személy által sikerül.⁷ Az élményszerű felidézés stratégia választással, asszociációkkal elősegíthető.

http://www.debrecebijogimuhely.hu/archivum/4_2006/a_teves_tenymegallapitas_egyes_pszichologiai_aspektusai/

⁶ Alan BADDELEY: *Az emberi emlékezet* (Osiris kiadó, Budapest, 2005.) 328–329. oldal

⁷ Alan BADDELEY: *Az emberi emlékezet* (Osiris kiadó, Budapest, 2005.) 333. oldal, 339. oldal

A negatív érzelmek kitágítják az időtartalmakat, annál lassúbbnak érezzük a lefolyását, minél kellemetlenebb az élmény. Előfordulhat, hogy hamis vallomást tesz a jó szándékú, együttműködő tanú is. Erre példa, amikor egy rablás büntette vonatkozásában olyan vallomásokot tesznek, amelyben a tettesek számát, erejét és a tettesek fegyverzetét túlbecsülik, hasonló figyelhető meg az erőszakos nemi erkölcs elleni bűncselekmények sértettjeinél az elkövetési időtartam jelentős eltúlzásakor. A félelem általában felnagyítja a veszélyt.⁸

5. A vallomástételi képességet befolyásoló pszichés zavarok

A pszichoanalitikusok a felnőttkori pszichés zavarokat a gyermekkori élményekkel, tudattalanná tett történésekkel, valamint azok túlzott elhárításaival indokolják. A pszichotraumák negatív élmények, ártó hatások, amelyek lelki sérüléseket okoznak. Ezek közül a legártalmasabbak, amelyek a személyiségfejlődés korai fázisaiban érik a gyermekeket. A traumatikus élményről tudás eltűnik, de a feszültség fennmarad. Fixáció során az egyén a személyiségfejlődés során egy bizonyos szakaszban megreked, mert az átélt traumák miatt a fejlődési szakaszának szükséglete nem tud megfelelő mértékben kielégülni. Egészséges személyiségnél az Ego és a Szuperego készletének (ID) között egyensúly alakul ki. Ha a kora gyermekkorban elfojtott traumák és tudattalan készletének miatt a lelki egyensúly már csak a feszültség fokozott elhárításával, énvédő mechanizmusokkal, illetve kóros, egyoldalú és túlzott működéssel tartható fenn, akkor lehetnek pszichés zavarok. Tekintettel arra, hogy az ember alapszemélyisége öt éves korra alakul ki, ezért ennek a szakasznak az ismerete segítheti elő a gyógyulást. Stressz esetében a stresszor beindítja a szervezet védekező reakcióját, a hatás kivédése érdekében a szervezet mozgósítja a vésztartalékait. Ennek három fokozata van a vészreakció, melynek során stresszhormonok szabadulnak fel (pl. adrenalin), amely aktivizálja, nő az izomaktivitás, a belső szervek aktiválódnak (pl. szív és tüdő), oxigéndúsabb vér jut az izmokba és nő a vércukorszint, fokozódik a zsírbontás stb. Abban az esetben, ha a stresszhatás tartós a védekező mechanizmus második fázisa indul el, a fokozott kortizol hormon kiválasztás, amelynek segítségével a fokozott szervi működést a szervezet fenntartja. Ezt követően a vésztartalékok kimerülnek. Tartós és intenzív stresszhatás esetén a hosszas és erőltetett aktivitás károsíthatja a belső szerveket, ezért előfordulhat az is, hogy a stresszhatás elmúlásával az adott személy megbetegszik. Az élettani hatásokon túl a stressz miatt érzelmi

⁸ ELEK Balázs: *A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai*. Debreceni Jogi Műhely, 2006. évi (III. évfolyam) 4. szám
http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2006/a_teves_tenymegallapitas_egyes_pszichologiai_aspektusai/

válaszok is megjelenhetnek, azok lehetnek pozitív érzések (jóleső izgalom), vagy negatív érzések (harag, agresszió, félelem, lehangoltság, szorongás). A szorongás egy tünet, amelynek során a szervezet rendkívüli aktivitással akarja megvédeni az egyént minden ártó hatástól és a veszély gondolata már beindítja a vészreakciót. A szorongó ember viselkedésbeli megnyilvánulásai szélsőségesek, túlzott mozgásaktivitás vagy túlzott gátoltság jellemzi. A szorongó ember annyira el van foglalta a saját problémájával, hogy képtelen másokra odafigyelni, az asszociációs képesség és a gondolkodás beszűkül.⁹

Fokozott szorongással járó zavarok pl. a pánik a fóbia és a kényszerbetegség. A pánikzavar légzési zavarokkal, szívtünetekkel, izzadással, remegéssel, szédüléssel, gyengeséggel, ájulásérzéssel, és gyakran halálfélelemmel jár. A pánikroham heves szorongással járó és rövid ideig tartó állapot, amely sem időhöz, sem szituációhoz nem kötött, így elkerülése nem lehetséges. A pánikzavarra egy hónapon belül több, akár hetente többször előforduló pánikroham megjelenése jellemző.¹⁰ A pánikzavarban szenvedők az állapotukkal összefüggésben nem követnek el bűncselekményeket.¹¹

A fóbiákkal kapcsolatban általánosságban az mondható el, hogy kialakulásában központi szerep jut a szorongásnak és szinte minden embernek van valamilyen fóbiája. A félelem is válhat fóbiává.¹² A fóbiáknak sok típusa létezhet (agora fóbia, szociális fóbia, fóbia az állatokkal kapcsolatban stb). A vallomásokra komoly hatással vannak a kényszerbetegségek is. Ez tulajdonképpen egy olyan mentális zavar, amelyet kényszerszorgondolatok (rögeszmék) és/vagy kényszerszorgandok jellemeznek. A rögeszmék olyan visszatérő gondolatok, amelyektől szinte lehetetlen megszabadulni. Ez lehet vég nélküli és értelmetlen tépelődés, de lehet valami borzasztó dolog elképzelése. Kényszerszorgandok során az adott személy akaratlagosan ismételi el meghatározott szabályok szerint viselkedésmintákat. Ez bármi lehet.¹³

A kényszeres személyt gyötörhetnek kényszerszorgandok, amelyek megvalósítása bűncselekmény elkövetéséhez vezet, de abban az esetben, ha a kényszerbetegség a gondolat szintjén megmarad, erre nem kerül sor.¹⁴ A személyiségzavarok lényegében a normál személyiségvonások szélsőséges változatai, amely hajlíthatatlan, ezek folyamatosan fennálló kóros állapotok, komplex magatartászavar, amely minden szituációban megjelenik. Alapvető jellemzője, hogy a személyiség képtelen alkalmazkodni a változó körülményekhez, rugalmatlan

⁹ FEKETE Mária – Dr. GRÁD András: *Pszichológia és Pszichopatológia Jogászoknak* (Második, bővített és átdolgozott kiadás) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 35–37., 60–61., 65–67. oldal

¹⁰ FEKETE – GRÁD: i. m. 70–78. oldal

¹¹ FEKETE – GRÁD: i. m. 84. oldal

¹² FEKETE – GRÁD: i. m. 84–85. oldal

¹³ FEKETE – GRÁD: i. m. 110–112. oldal

¹⁴ FEKETE – GRÁD: i. m. 116. oldal

válaszkészsége miatt ugyanazt az élmény- és viselkedési mintát ismételteti. A jelentősége abban áll, hogy zavart okoz a kognitív működésben (észlelés és gondolkodás), az érzelmi-indulati életben, a késztetések kontrolljában és az emberi kapcsolatokban. E személyek magatartása szélsőségesen eltér, másképpen gondolkodnak, éreznek és viszonyulnak a többi emberhez, mint a megszokott. A személyiségzavarok tünettaniilag a neurózisok és az elmebetegségek (pszichózisok) között helyezkednek el, ezek nehezen befolyásolhatók, kezeléssel az alkalmazkodási zavart enyhítő változás, vagyis mérsékelt személyiségváltozás érhető el.¹⁵

A teljesség igénye nélkül két elmebetegséget említek meg:

A skizofrénia a lakosság 1%-át érinti, a kezdete 15 és 35 éves kor közé tehető. Tünetekben definiálni szinte lehetetlen, a legjellemzőbb tünetekkel definiálják. A skizofrénia: „A pszichózisok egy olyan csoportja, amelyben a személyiség alapvető zavara, a gondolkodás jellegzetes torzulása, gyakran olyan érzés, hogy valaki idegen erők kontrollja alatt áll. Néha bizarr téveszmék sora, percepció (érzékelés) zavar, abnormis indulati állapot, a realitással való kapcsolat zavara és autizmus (öntörvényűség) mutatkozik. A tudat ennek ellenére általában tiszta és az intellektuális képességek is fennmaradnak. A személyiség zavara azokat az alapvető funkciókat érinti, amelyek a normális személyiségnek egyéniségérzését, egyediségének tudatát és önállóságértését biztosítják.”¹⁶

Az epilepszia az idegrendszer szervi betegsége, amely veleszületett, szerzett is lehet. Két típusa lehetséges, funkcionális (exogén tényezők a kiváltó okai, azaz biológiai és pszichológiai reakciók) és organikus (az agy szövettani bántalma).¹⁷

Az egyes személyiségzavarok lényegesen befolyásolhatják az észlelést és az emlékezést is, illetve hatással lehetnek arra is, hogy a büntetőeljárás keretében a kihallgatott személy milyen magatartást tanúsít.

6. A büntetőeljárás pszichológiája és pszichológus szerepe

Az igazságszolgáltatásban a büntetőeljárás során általában elmondható, hogy önmagában az eljárás hatással van az eljárás szereplőire. A hatóság tagja, az ügyész és a bíró egyaránt közhatalmat gyakorol, amely hatással lehet az eljárásukra, a közhatalom birtokában más hozzáállással, esetlegesen „felvett” magatartással hajthatja végre az eljárási cselekményt,

¹⁵ FEKETE – GRÁD: i. m. 147–149. oldal

¹⁶ Füredi J. (szerk.): A pszichiátria magyar kézikönyve Medicina Bp. 1998., 225. o. Idézi Fekete Mária, Grád András: Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak, HVG-ORAC Budapest, 2012., 220. o.

¹⁷ Nyíró Gyula: Pszichiatria, Medicina, Budapest, 1962. 492. o. Fehér Lenke: Elmebetegség – büntetőjog – beszámíthatóság, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet 1993. 105. o.

amely a kihallgatott személyre is hatással lehet. Ugyanígy a kihallgatás környezete, az „előzmények” (pl. a nyomozó hibájából a kihallgatandó kiskorú sértett egy folyosón várakozik a kihallgatására a terhelttel).

Igazságügyi szakértőként kizárólag az a pszichológus járhat el, aki a megfelelő gyakorlattal, szakértelemmel és végzettséggel rendelkezik, továbbá a szakmai kamara tagja és az Igazságügyi Minisztérium által felvételt nyert szakértői névjegyzékbe. A büntetőeljárás során igazságügyi szakértőként általában igazságügyi pszichiáter-szakértő jár el, pszichológus-szakértő csak közreműködőként vesz részt a szakértői vélemény elkészítésében, melynek során kiemelt feladatai közé tartoznak tesztek felvétele és azok kiértékelése. Igazságügyi pszichiátriai szakértői vélemények szükségessége általában a terhelt beszámítási képességének, ritkábban a sértett védekezésre vagy akaratnyilvántartásra képtelen állapotának vizsgálata miatt szükséges.¹⁸

Kivételes esetben a büntetőeljárás során kihallgatott tanú vizsgálatára is sor kerülhet, amelynek során a szakértő a tanúvallomástételi képességét vizsgálja a meghallgatott személynek. A pszichológus szakértőt általában szaktanácsadóként vonják be a büntetőeljárásba, főként gyermekek meghallgatása, szexuális bűncselekmények sértettjeinek kihallgatása során veszik igénybe, illetve segíthetnek a rendőröknek is a kihallgatásra történő felkészülésben.

A pszichológus szakértő kihallgatáson való részvétele során tanácsokat nyújthat a pszichológiai kérdésekben nem jártas nyomozónak (pl. a kihallgatandó személy pszichológiailag nehezen hozzáférhető és nem sikerül vele kontaktust kiépíteni).

7. A tanúvallomás hitelességéhez és a felhasználhatóságához fűződő anyagi jogi és eljárásjogi garanciák

A tanú vallomástételének akadályát a Be. két részre bontja, egy részről a vallomástétel tilalma és a vallomástétel megtagadása. Ezeket az akadályokat szem előtt kell tartani, ha a bűncselekmény elkövetésekor és/vagy a kihallgatásakor fennállnak.

A büntetőeljárás során a tanúvallomások bizonyítási eszközök, amelyekből nem feltétlen nyerhető bizonyíték. A bizonyítékok beszerzése jelentős mértékben függ a nyomozástaktikák megfelelő alkalmazásától, a megfelelő időzítéstől, a hatóság eljáró tagjának szakmai tudásától és rátermettségétől egyaránt.

¹⁸ FEKETE – GRÁD: i. m. 514. oldal

A büntetőeljárás során az anyagi igazság feltárása érdekében léteznek olyan szakmai fortélyok és taktikák, amelyek nem veszélyeztetik a tanúk eljárási és egyéb alapvető jogait, de azok alkalmazása nélkül a büntetőeljárás eredménye veszélybe kerülne.

8. A tanú szakértői vizsgálata (tanúvallomás tételi képesség)

A tanú szakértői vizsgálatára kivételes esetekben kerül sor, amelynek során a szakértő a tanú vallomástételi képességét vizsgálja. Ez akkor merülhet fel, ha a tanú által elmondottak logikátlanok és észszerűtlenek, a büntetőeljárás adataival összeegyeztethetetlenek és a hatóság tagja számára nyilvánvaló, hogy a kihallgatott tanúnak ezzel a magatartással nincs mögöttes szándéka, illetve alappal feltehető, hogy a szellemi állapotával lehet összefüggésben. Előfordulhat olyan helyzet is, amikor pusztán a tanú magatartása is indokolja ezt (pl. összefüggéstelenül beszél, üvöltözik). Ha kizárható a szándékosság és az alkohol és/vagy kábítószer, illetve más tudatmódosító szer általi befolyásoltság, akkor vizsgálni kell a pszichikai állapotát is.

Számos esetben a demencia vetheti fel ezt a problémát, de pályafutásom során előfordult olyan eset is, amikor az idős és demenciával kezelt sértett jogi képviselővel jelent meg a tanúkihallgatásán és olyan pontos, részletes vallomás tett, amely miatt felvetődött a kérdés, hogy azokat valóban saját maga, minden külső segítség nélkül mondta-e el. Ebben az esetben azonban megnehezítette a vallomás ellenőrzését az, hogy személyes vizsgálatára nem kerülhetett sor, mert a sértett az eljárás akkori szakaszában már elhunyt és ezért a szakértő csak azt tudta vizsgálni, hogy 6 évvel korábban a tanúvallomás megtételekor megvolt-e a vallomástételi képessége, illetve milyen volt akkor a tanú egészségi állapota. A rendelkezésre álló adatok és okiratok alapján a szakértő ezekre a kérdésekre már nem tudott választ adni. Mindezeket túl előfordulnak olyan esetek is, amikor a szakértő a tanú konfabulációra hajlamosságát vizsgálja (főként gyermekkorú sértettek esetében).

9. Az ún „pszichikus nyomok” feltárása

Az ember alakítja környezetét és maga is formálódik. Aki valamely történés külső szemlélője, azokat intellektuálisan értelmezi és emocionálisan feldolgozza, saját szemszögéből is értékeli. Ezt a megismerési folyamatot nevezi a pszichológia elsajátításnak.¹⁹ „Az

¹⁹ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: *Kriminalisztika joghallgatóknak*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 123. oldal

ismeretszerzés, a megismerés a forrása a *tudomásnak*. A tudomás pszichikumumbeli hordozóit szokás a kriminalisztikában pszichikus nyomoknak nevezni.”²⁰

Az első fázisa az ismeretszerzésnek az érzékelés, amelyet befolyásol az irreleváns inger zavaró hatásai és az érzékelő személy fizikai adottságai és állapota, az adott személy alapvető ingerküszöbe és a szituációkhoz kötődő ingerküszöbe, érzékszerveinek adaptációs képessége.

A történések mindig összetettek, a tudomásszerzés függ az érzékelő szubjektumnak aktuális állapotától, de fontos tényező az is, hogy az ember korábbi tapasztalatai és ismeretei részben tudattalan alkalmazásával szelektál az ingerületek/érzéketek között, összehasonlítja a már megszerzett tapasztalataival, ismereteivel és véleményezi az azonosságokat és különbözőségeket. Mindezek alapján azonosítja az ingerforrást, kialakul a hozzá kötődő érzelmi viszonya, amely lehet pozitív viszonyulás, heves elutasítás, érdekeltség hiány, de akár ambivalens is.²¹

Az emlékezetet működése alapján négy csoportba lehet sorolni, a szenzoros memória (2-3 perc után törlődik), a rövid távú (primer) memória (néhány óráig tárol) és a hosszú távú memória (tanulás vagy más bevésődéssel, hosszabb távon őrzi az emléket), valamint az állandó memória (azokat az információkat tartalmazza, amelyeket az ember az egész életén át meg akar őrizzeni). Erős érzelmi töltöttsége miatt az élmények mélyebben vésődnek be, azonban erős negatív érzelmi töltés esetében kialakulhat a represszió, melynek során a psziché védelmi automatizmusa elnyomja azokat és „törli”, ilyen fordulhat elő az erőszakos bűncselekmények áldozatainál. Interferencia esetén ugyanarra a tárgyra újabb információ érkezik a memóriába és a korábbi információ akadályozza a későbbi rögzülését.

Gyakori példa erre, amikor az esemény több szemtanúja megbeszéli a történeteket, majd kihallgatáskor önkéntelenül nem a személyes élményeiket mondják el, hanem olyan vélt érzéketekről, amelyek a többi tanúval történt megbeszélés eredményeként szintetizálódtak. Ezt nevezik retroaktív interferenciának. Az ismételt kihallgatásnak az a kockázata, hogy a korábbi ténybeszámolókat mondja el a tanú. Erre már úgy fog emlékezni, mintha az lett volna az eredeti élménye. Fontos tényező a különböző érzékesalódások köre, amikor az események megtörténtek a kihallgatott személynek nem volt mihez viszonyítani, így nincs tisztában a pontos körülményekkel (rosszul tudja megbecsülni a távolságot, az eltelt időt, a sebességet), ennek lehet oka az érzékelés korlátozottsága, a személy elhelyezkedése, a környezeti körülmények, illetve a tapasztalatlanság.²²

²⁰ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 124. oldal

²¹ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 124–126. oldal

²² BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 127–129. oldal

10. A tanúkihallgatás háttere

A kihallgatás alapvetően négy szakaszra bontható: a kihallgatásra történő felkészülés, a kihallgatás megkezdése, az érdemi kihallgatás és a kihallgatás eredményeinek értékelése, amely már menetközben megkezdődik. A kihallgatásra történő felkészülés az iratok áttanulmányozásából, a kihallgatandó személy személyiségének feltérképezéséből, a kihallgatás céljának, a lényeges elemeinek és kérdéseinek meghatározásából, valamint a kihallgatási terv elkészítéséből áll.²³

Az érdemi kihallgatás két fő szakaszból áll, a vallomás összefüggő előadására és a kérdések feltevése, valamint egyéb mozzanatokra (pl. bizonyítékok bemutatására). Az összefüggő előadás során a kihallgatott személy személyiségének megismerésére, szavahihetőségének felmérésére az ún. metakommunikáció, nonverbális kísérőjelenségek (testtartás, tekintet, hangvétel stb.) folyamatos figyelemmel kísérésével van lehetőség. A vallomás eredményeinek értékelése folyamatos, menetközben is fontos szerepet kaphat, hiszen így felmerülnek más kérdések is, amelyek feltevésével fontos információkra derülhet fény.²⁴ A kérdésekre pedig adott esetben felkészülés nélkül válaszol a kihallgatott személy, de így elkerülhető az is, hogy az adott személyt folytatólagosan is ki kelljen hallgatni.

A kihallgatások során a kihallgatás „szereplőiben” pszichikai folyamatok (érzékelések, képzetek, észleletek) alakulnak ki, amelyeknek általános törvényszerűsége az ún. „prizma effektus”. Ez azt jelenti, hogy „a megismerés keretében a külső feltételek (okok, jelenségek) mindig a belső feltételeken (pszichikai adottságokon, tulajdonságokon) keresztül hatnak. Azaz másképpen összefoglalva: a külvilág eseményeit, jelenségeit mindenki a saját tudatának, személyiségének „prizmáján” keresztül ismeri meg, következésképpen ugyanarról a jelenségről, eseményről különböző (kisebb-nagyobb mértékben eltérő) ismereteket szereznek az emberek.”²⁵

A vallomást befolyásoló tényezők lehetnek objektív (személytől független) és szubjektív (személytől függő) tényezők, vagyis külső hatások (pl. az egymásmellettség kontrasztja, nem tudatos benyomásokat szerzünk, amelyek miatt valakit csak a járása, mozgása, haja alapján ismerünk fel, észleléskor az élményszegény időt hosszúnak, az élménygazdagot rövidnek ítéljük meg) és ha az ember érzékelése szubjektum elemekkel átszőtt (asszociáció,

²³ TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba: *Kriminálisztika Tankönyv és Atlasz* (Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs 1998.) 207. oldal

²⁴ TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba: i. m. 208. oldal

²⁵ TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba: i. m. 210. oldal

hallucináció, kontamináció és konfabuláció, fiziológiai tényezők, mint a retrográd amnézia, pszichikai tényezők, mint a félelem, a harag, szimpátia, ellenszenv, társadalmi tényezők, mint a foglalkozással járó fokozott érzékenység).²⁶

„A kihallgatás sikere a felek együttműködési készségének függvénye, ezért a kriminalisztikában megkülönböztetik a konfliktusmentes, a konfliktusos és a bizonytalan alapszituációt. A kihallgatónak a konfliktusmentes kihallgatási szituáció kialakítása a feladata.”²⁷

Az alapszituáció akkor konfliktusmentes, ha az adatforrás együttműködik, ha nem, akkor hiányzik az együttműködési készség, bizonytalan esetében ennek a kimenetele kétséges, a kihallgató személy feladata ennek felmérése. Alapvető jelentőségű a kihallgatás helye és ideje.²⁸

A kihallgatás sikere alapvetően függ a tervezéstől, a kihallgatónak felkészültnek kell lennie az adott büntetőügyből, a rendelkezésre álló információkat ismernie kell, meg kell terveznie a kihallgatás menetét és a kihallgatás helyszínét is megfelelően ki kell alakítania (nyugodt és biztonságos környezetet kell teremtenie). Elsősorban azt a benyomást kell keltenie a kihallgatott személyben, hogy számára is előnyösebb, ha együttműködik, ez sokszor nehéz, hiszen sok esetben érdeke fűződik ahhoz, hogy a büntetőeljárás eredménytelenül záruljon le. Bonyolultabb helyzetben érdemes kihallgatási tervet készíteni, szövevényes ügyben pedig egységes koncepcióval kihallgatássorozatot tervezni szaktanácsadó bevonásával (pl. pszichológus). Fel kell mérni az ügghöz és a kihallgatáshoz fűződő viszonyát, szellemi és fizikai képességét, meg kell jelölni az eljárás tárgyát.²⁹

A kihallgatás során először lehetőséget kell adni a kihallgatott személynek, hogy összefüggően elmondja az eljárás tárgyát képező bűncselekménnyel kapcsolatos összes általa ismert információt, ezt követően kell kérdezni tőle, azokra a körülményekre, amelyeket összefüggő előadásában nem, vagy nem kellő részletességgel mondott el. Természetesen a kérdések egy része irányulhat az összefüggően elmondottak pontosítására, értelmezésére is.

„Az értelmező kérdések akkor alkalmazandók, ha az adatforrás szlenget, tájnyelvi vagy nem általánosan ismert szavakat, avagy szakkifejezéseket használt az összefüggő elbeszélésben.”³⁰ A részletező kérdések a hiányzó láncszemek feltárását célozzák, a részletező kérdések a mozzanatok részletesebb leírását, ellenőrző kérdésekkel pedig a vallomásban

²⁶ TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba: i. m. 212–213. oldal

²⁷ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 133. oldal

²⁸ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 133–134. oldal

²⁹ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 136–137. oldal

³⁰ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 138. oldal

elmondottak megbízhatóságát lehet vizsgálni. A kihallgatás során szem előtt kell tartani, hogy „nem tehető fel a választ, vagy a feleletre vonatkozó útmutatást, illetőleg nem bizonyított tény állítását magában foglaló, s a gyanúsítottak a törvénnyel össze ne egyeztethető ígéretet tartalmazó kérdés.”³¹

A kihallgatott személy értékítélete általában a büntetőeljárás szempontjából irreleváns (persze van kivétel, jelesül a terhelt motivációjának feltárása), azonban előfordul, hogy olyan véleményt tükröz, amelyet a kihallgatott személy azért nem fejt ki, mert magától értetődőnek tart. „A szemlélő azonban adott esetben „magától értetődőnek” tekinti, és mint ilyet nyugtázza, amikor pedig az emlékeiről beszámol, nem is gondol arra, hogy az emlékkép egyik vagy másik eleme nem az érzéletein, hanem a *tapasztalatokkal kiegészített* tudatosult érzéleteken alapul.”³²A kihallgatás során bizonyítási eszköz ismertetésére is sor kerülhet, amely egyrészt a vallomás ellenőrzésére szolgálhat, másrészt más kérdések és ezáltal további információ beszerzésére nyílt lehetőség.

„A bizonyítékok előtárásának két aspektusa van: a sorrend és a módszer.” A sorrendiség lényegében taktikai természetű, az időzítés, a lebonyolítás módja, és a sorrendiség együtt komoly hatást gyakorol a kihallgatott személyre, ebből következően ezek megválasztásával és alkalmazásával a kihallgatás eredményessége és a „büntetőeljárás szempontjából releváns értéke” növelhető. Mindezeket túl a kihallgatott személy elé lehet tární bizonyítási eszközökből származó adatokat, vallomásrészeket is.³³

Konfliktusmentes alaphelyzetben sem könnyű az igaz vallomás beszerzése egyrészt azért, mert a kihallgatott személy a megtörtént eseményeket nem a kihallgató szempontjából érzékeli, továbbá az esemény érzékelés során számos olyan körülményt észlel, amely a nyomozás, illetve a büntetőeljárás szempontjából irreleváns, mégis (akár személyiségéből adódóan, az inger erőssége miatt, vagy bármilyen más okból) nagy jelentőséget tulajdonít neki. Ez befolyásolhatja a releváns események megfigyelését, illetve olyan fontos, vagy részlet eseményeket nem figyel meg, amelyek a büntetőeljárás kimenetelét is meghatározhatják. Lehet olyan élmény, amelyet nem tart lényegesnek és nem őriz meg tudatosan, de a tudattalanban elraktározódik. Kiemelten fontos a kihallgatott személy intelligenciája, személyisége, tanultsága, vagyis az adott személyre jellemző tulajdonságok.³⁴

³¹ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 139. oldal

³² BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 141. oldal

³³ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 141. oldal

³⁴ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 144–145. oldal

A kihallgatás során előfordulhat az, hogy a reprodukálás tartalmának szóbeli megfogalmazása gondot jelenthet, ilyen esetben eredményre vezethet, ha más terminológia használatára kerül sor, illetve a kihallgatott személynek elmagyarázzuk a szavak jelentését, illetve például azt, hogy a szexuális érintkezést, erőszakot milyen szavakkal lehet leírni.³⁵ E körben fontos megemlítenem egy olyan ügyet, amely a bizonyítási eljárás sajátossága miatt rendkívül nagy hatással volt rám. A büntetőeljárás tárgyát képező bűncselekmény egyszerű tényálláson alapult, a vádlott a sértettet meglepte a fürdőszobában, lefogta és a sértett akarata ellenére hátulról közöszült vele. A cselekménynek volt közvetlen szemtanúja is és voltak olyan tanúk, akiknek a sértett elmesélte, mi történt vele. A vádlott tagadta a bűncselekmény elkövetését, azzal védekezett, hogy a sértett is akarta az aktust, de később nem akart kapcsolatot vele a vádlott, ezért bosszúból feljelentette őt. A nyomozás során a kihallgatott tanúk egybehangzóan, logikusan és következetesen nyilatkoztak az erőszakról, ezért az ügyész úgy döntött, hogy a vádlott bűnössége bizonyított, majd vádat emelt ellene. Eljött a tárgyalás napja és a bíróságon sorra hallgatták ki a tanúkat, akik arra a kérdésre, hogy a vádlott közöszült-e a sértettel, következetesen azt válaszolták, hogy nem történt ilyen még akkor is, amikor felolvasták nekik a nyomozati vallomásukat, azt ugyan fenntartották, de arra a kérdésre, hogy közöszült-e a vádlott a sértettel nemleges választ adtak. A bíró megelégedte és feltett a tanúknak egy eldöntendő kérdést (igen vagy nem választ kellett rá adni), amelyben a közöszülés szó vulgáris szinonimája szerepelt. Erre a tanúk egybehangzóan azt válaszolták, hogy igen, így történt. Vagyis csak arról volt szó, hogy a kihallgatott tanúk nem értették a közöszül szó jelentését.

A kihallgatás során a felidézés elősegítése végett érdemes olyan körülményeket részletesen feltárni, ami elősegítheti a büntetőeljárás szempontjából relevanciával bíró körülmények feltárását is, illetve olyan adat is fontos lehet, amely a kihallgatáskor lényegtelennek tűnhet. Pl. „Ami az időponthoz kötődő és személyileg jelentős eseményeket illeti: közismert, hogy az Argentínában élő Ricardo Clement 1960. március 21-én, egy egyébként jellegtelen napon, nagy virágcsokorral tért haza. Az izraeli titkosszolgálatnak a figyelését végző munkatársai viszont tudták, hogy Adolf Eichmann 1935. március 21-én vette feleségül „Ricardo Clement” feleségét;”³⁶ Konfliktusos helyzetben az együttműködés nem valószínű, ilyenkor a konfliktust nyíltan felvállalva is nyilatkozhat a kihallgatott személy (pl.

³⁵ ELEK Balázs: *A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai*. Debreceni Jogi Műhely, 2006. évi (III. évfolyam) 4. szám

http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2006/a_teves_tenymegallapitas_egyes_pszichologiai_aspektusai/

³⁶ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 147. oldal

megtagadja a vallomástételt) és viselkedhet úgy is, hogy együttműködést színlel. Minden vallomás esetében ki kell emelni a metakommunikáció fontosságát, amely a kihallgatott által elmondottakat árnyalhatja, tükrözheti személyiségét, az eseményekhez való hozzáállását, de lehet belőle következtetni elmondásainak igazságtartalmára, esetlegesen újabb körülmények tisztázásának szükségességét vetheti fel. A kihallgató metakommunikációja hatással lehet a kihallgatás menetére, eredményére és a kihallgatott személyre egyaránt.

11. A tanúkihallgatás folyamata

Első lépés felkészülni a tanúkihallgatásra, melyet megelőz a tanú felkutatása, amely nem csak a tartózkodási helyének feltárását jelenti, hanem annak ellenőrzését is, hogy az adott személy tanúkihallgatása szükséges-e (közvetlen vagy közvetett módon van-e bármilyen tudomása az elkövetett bűncselekményről vagy azzal kapcsolatban bármilyen tényről, körülményről). A kihallgatás időzítése és az alapos felkészülés a kihallgatásra („az ügyből felkészülés”), a kérdések összeállítása, kihallgatási terv elkészítése is fontos, azonban lényeges elem tisztázni a tanú esetleges érdekeltségét (hozzátartozó, barát, haragos, vagy kiszolgáltatott) és külön mérlegelni kell a kihallgatás kezdeményezési módját, helyét és idejét. Ha a tanú borzalmas élményeket élt át, célszerű várni a kihallgatásával, hogy megnyugodjon, egyes tanúkat érdemes meglepni és nem alakszerűen idézni, alkalmas helyen gyorsan kihallgatni, másokat jóval korábban alakszerűen idézni taktikai okokból.³⁷ A tanú személyiségét és egyéniségét fel kell mérni és azok figyelembevételével kell kihallgatni.

A kriminálpszichológia az alábbiak szerint tipizálja a tanúkat: vannak nehézkes és szükséztanú tanúk és vannak fecsegők; félénkek (zavarja őket a vallomásuk jelentősége), hiú tanú (annyira fontos, hogy mindenre tud választ); a szónokló („előadást” tart); és a pszichésen és/vagy fizikailag beteg. A tanú összefüggő előadása és a kérdések feltevése során, mivel a tanú általában bízik a kihallgató személyben és meg is akar neki felelni, ezért fontos elem a szuggesztív kiküszöbölése. Ezért „a tanúvallomás minden részénél külön-külön indokolt tisztázni azt, hogy a tanú honnan, hogyan szerezte a tudását, hogy egyáltalán saját maga észlelte-e a szóbanforgó tény, körülmény, vagy csak másoktól hallott róla.” Részletes kérdésekkel tisztázni kell azt is, hogy találkozott-e a tudás szerzésekor vagy azt követően a tanúvallomás torzítására alkalmas objektív vagy szubjektív tényezővel.³⁸

³⁷ TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba: i. m. 227. oldal

³⁸ TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba: i. m. 228–229. oldal

A büntetőeljárás során a tanú kihallgatásának annak felmérésére is ki kell terjednie, hogy bármilyen okból motivált-e a hamis tanúvallomást tenni. Az ítélet indokolásában a tanúvallomások közötti ellentmondásokat ezekkel a megállapításokkal is fel lehet oldani.

A sértetti minőség a büntetőeljárás során privilegizált pozíció, ez vonatkozik a vele kapcsolatos törvényi szabályozásra is és a jogalkalmazói „bánásmódra” egyaránt. Kriminálpszichológiai vizsgálat tárgya lehet, hogy a bűncselekmény pszichikai és fizikai traumát, sérülést okozhatott-e neki, amely akár hosszabb ideig is képtelenné teszi a vallomás tételre (előfordulhat az is, hogy többet nem lesz képest vallomást tenni). A sértett az őt ért trauma miatt hajlamos lehet a túlzásokra, esetlegesen anyagilag érdekelt a büntetőeljárás kimenetelében, ezért „felnagyítja” a megtörtént eseményeket, vagy éppen ellenkezőleg (pl. hozzátartozóként) éppen a büntetőeljárás eredménytelenségéhez fűződik érdeke. Az egyik legfontosabb jellemző, hogy a sértett gyakran törekszik arra, hogy minden kérdésre választ adjon, így akkor is érdemben válaszolhat, ha nem tudja a választ vagy nem emlékszik valamire. Az eljárás során vizsgálni kell a sértett szavahihetőségét és tanúzási képességét.³⁹

Kiemelendő a gyermekkorú sértettek tanúkihallgatása, amely számos, általánostól eltérő intézkedést igényelnek. Eltérő a kihallgatási környezet megteremtése, a helyes kihallgatási taktika megválasztása, továbbá szaktanácsadó/szakértő bevonása is sok esetben elkerülhetetlen (életkortól függően), továbbá a terhelttel sem szembesíthető. A hiteles tanúvallomás biztosítása érdekében fontos szabályozást hozott létre a jogalkotó akkor, amikor a Be. XIV. Fejezetében megalkotta azokat a rendelkezéseket, melyek biztosítják a büntetőeljárás során egyes sértettek és tanúk részére a különleges bánásmódot. E fejezetben található rendelkezése részletesen meghatározzák ki tekinthető különleges bánásmódot igénylő sértettnek, illetve tanúnak és rendelkeznek a tanú védelméről is, amely szintén garancia arra, hogy a tanú befolyásmentes vallomást tegyen (Be. 81. § - 96. §). Ebben a körben említhetők még a XV. Fejezetben szereplő, a büntetőeljárásban kezelt adatok védelmét szolgáló szabályozások is (Be. 97. § - 99. §). Bár a gyakorlati életben még nem találok ilyen esettel, de a tanúvallomás ’objektivitását’ hivatottak szolgálni a Be. tanúkkal kapcsolatos kizárási rendelkezései is.

12. A jogalkalmazói vallomás ellenőrzés

Ennek egyik módja a szembesítés, amelynek pontos tervezése kiemelt jelentőségű. „Az érdemi szembesítés ugyanis azt jelenti, hogy nemcsak egymás jelenlétében mondják el a kihallgatottak az ellentétes vallomásukat, hanem kifejezetten és közvetlenül egymás szemébe,

³⁹ TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba: i. m. 231–233. oldal

vállalva és elviselve a kölcsönös, azonnali szóbeli és nem szóbeli reagálásokat (fejrázás, szemrehányó tekintet, taglejtés), nem is szólva a hazugság vagy a tévedés kapcsán emlékezetbe kerülő újabb részletek vagy jogos kifogások okozta kellemetlenségről.”⁴⁰

A szembesítés végrehajtása előtt részleteiben elemezni kell a szembesítendő személyek vallomásait, meg kell állapítani a bennük rejlő ellentmondásokat, azokat értékelni kell (lényeges ellentmondások-e), illetve a büntetőeljárás szempontjából bírnak-e relevanciával.

A vizsgálat során azt is vizsgálni kell, hogy a szembesítéstől várható-e eredmény, illetve az attól várt bizonyíték más módon beszerezhető-e.

Kiemelt fontosságúak azok az esetek is, amelyeknél a kihallgatott személynek nincsen pszichés, észlelési, érzékelési zavara, azonban a bűncselekmény olyan nagy traumát okoz neki, hogy különböző pszichés következményeket okoz, érzelmi kitörések, depresszió, szorongás, álmatlanság, illetve előfordulhat az is, hogy poszttraumás stressz zavar (a továbbiakban PTSD) alakul ki nála. Ez egyfajta védelmi mechanizmus, amely traumát követően léphet fel. Az ebben a betegségben szenvedők újra és újra átélik a traumát, sok esetben visszatérő gondolatok és traumás álmaik vannak, jellemző lehet rájuk a közöny és elkerülés, kerülnek a cselekmény okozta traumával kapcsolatos érzéseket. A betegségnek három formája van, az akut PTSD, ha a tünetek kevesebb, mint 3 hónapja állnak fenn, ha több akkor krónikus PTSD-ről beszélünk, 6 hónapon túli tünetek esetében késleltetett kezdetű PTSD áll fenn.

13. A bizonyítási kísérlet

A bizonyítási kísérlet pozitív kimenetel esetén annak lehetőségét igazolja, hogy az esemény az adott helyen, időben és módon (körülmények között) megtörtént, negatív eredmény esetén ezt a lehetőséget kategorikusan kizárja.⁴¹

A bizonyítási kísérlet során a váratlanság nehezen rekonstruálható, hiszen „mindenki tudja”, hogy hatósági eljárás van folyamatban. Konkrét ügyben a nyomozás során tanúkutatást végzett az a nyomozó, aki a lefolytatott bizonyítási eljárás során a 'bámészködő tömeg' között megjelent civil ruhában és figyelte a nézelődők reakcióit. Az egyik személy méltatlankodva magyarázta, hogy a baleset nem úgy történt, ahogyan rekonstruálta a hatóság, így sikerült egy szemtanút felkutatni.

Fontos problémaként jelentkezik, ha a kihallgatandó személyben erős a hatóság felé érzett megfelelési kényszer, konkrét ügyben fordult elő, hogy a bizonyítási kísérlet során a tanúkat (taktikai hiba miatt) együtt hallgatták meg és nyilatkoztatták, hogy a mentőautó

⁴⁰ TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba: i. m. 235–236. oldal

⁴¹ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: i. m. 175. oldal

megkülönböztető jelzései közül mit észleltek, eleinte voltak ellentmondások, de a többiek hatására és a megfelelési kényszer miatt a végén egy jelzésben mindannyian 'megegyeztek'.

A megfelelési kényszer kiküszöbölése érdekében a mentőautó szirénájának hallhatósága körében (hallható volt-e azon helyen, ahol a tanú állította) alkalmazta a hatóság azt a módszert, hogy először megkérdezte a kihallgató hallja-e a hangját a tanú, a válasz igen volt, majd lekapcsolták hangjelzést és amíg a tanú átolvasta a kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvet és aláírta, ismét bekapcsolták, amelyre felkapta a fejét és azt mondta, hogy megint hallja a hangját (így ellenőrizték igazat mond-e).

14. A szakértő, szaktanácsadó bevonása a tanúkihallgatások során

Kriminálpszichológus büntetőeljárásba történő bevonása célszerűbb szaktanácsadóként, mint szakértőként, mert a kihallgatás során komoly és gyors segítséget nyújthat pl. gyermek, vagy fiatalos kihallgatásakor, azonban szakértőként történő bevonása esetén a vallomástevő „szavahihetőségének” vizsgálata és tisztázása inkább jogkérdés, így nem igényel különleges szakértelmet, megítélhető a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján, a megállapított tényekből és adatokból.⁴² A vallomástétel szakértői ellenőrzésére, szakértői vizsgálattal alapvetően a tanú tanúvallomás megtételi képességére terjed ki.

„A pszichológus szakértő – az intrapszichés folyamatok törvényszerűségeinek ismeretéből fakadó különleges szaktudása alapján – abban a kérdésben adhat véleményt, hogy tapasztal-e olyan jeleket, amelyek az érzékelés, észlelés, valamint az emlékezés pszichológiai folyamataiban végbement zavart tükröznek; *amelyek* tehát természettudományi oldalról *a tett kijelentés igaz volta ellen* szólna.” Abban az esetben, ha ennek a jelét feltárja, onnantól a jogalkalmazó (döntéshozó) felelőssége az arról való döntés, hogy elfogadja-e a kijelentést vagy a vallomást.⁴³

A hivatásom gyakorlása során igazságügyi pszichológus szakértőt kérdeztem meg arról, hogy a szakértői vizsgálat során hogyan lehet kiszűrni azt az esetet, amikor a sértett hamisan állítja azt, hogy a szexuális aktus nem a beleegyezésével történt. A szakértő válasza szerint azt teljes bizonyossággal meg lehet állapítani, ha nem történt ilyen, azonban, ha már korábban követtek el ilyen bűncselekményt a sértett sérelmére, akkor annyira élményszerű lesz az előadása, hogy a szakértői vélemény azt fogja megállapítani, hogy a bűncselekmény megtörtént, azonban azt már nem lehet megállapítani szakértői eszközökkel, hogy a

⁴² TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba: i. m. 216. oldal

⁴³ BÓCZ Endre: *Kriminalisztika a tárgyalóteremben*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 115. oldal

büntetőeljárás tárgyát képező bűncselekmény elkövetéséről vagy korábban megtörtént esetről van-e szó.

15. A bírósági kihallgatás sajátosságai

„A büntetőeljárásról szóló törvény a bizonyítékok értékelése körében rögzíti, hogy a bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító ereje. A bíróság és az ügyész a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.”⁴⁴

Fontos annak ismerete, hogy az a személy, aki a vallomást tette mit és hogyan élt át a cselekmény során (percepció), azt hogyan kódolja és tárolja az emlékezetében és a kihallgató személy milyen technikával próbálja előidézni az emlékeket (emlékezés). A kihallgatás csak abban az esetben lehet sikeres, ha figyelembe vesszük a pszichikai folyamatok sajátosságait is, amelyek során a vallomások kialakulnak. „Természetesen mindezek csak a kihallgatandó egyéni tulajdonságaival, eljárási helyzetével, és az egyéb bizonyítékokkal összefüggésben vezetnek eredményre.....A tanúvallomás bizonyító súlyát, hitelérdeklőségét a bíróság akkor mérlegelheti helyesen, és következtetései akkor fogják a valóságnak megfelelően rekonstruálni a releváns jelenségeket, ha részleteiben, kifejlődésében is ellenőrzi azt a pszichikai folyamatot, amely a perben tanúként vagy terheltként szereplő személy tudatában a jelenség észlelésétől kezdődően az eljárás folyamán az erről szóló nyilatkozat megtételéig végbemegy.”⁴⁵

16. Összegzés, zárszó és saját gondolatok, gyakorlati tapasztalatok

A tanúvallomások álláspontom szerint a legfontosabb bizonyítási eszközök, azoknál „erősebb” csak az olyan tárgyi vagy más bizonyítási eszköz, jelesül az elektronikus adat (pl. kamerafelvétel) lehet, amely cáfolhatatlan és konkrét, egzakt választ ad, illetve bizonyít releváns tényeket és/vagy körülmények fennállását. A szakmai álláspontom az, hogy a vallomások hitelességét a hatóság eljáró tagjainak jelentős része csak az adott büntetőeljárás vonatkozásában vizsgálja (a bizonyítási eszközök körében értékeli), ugyanakkor e bűncselekmény elszaporodottságához képest hamis vallomás miatt kevés büntetőeljárást

⁴⁴ELEK Balázs: *A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai*. Debreceni Jogi Műhely, 2006. évi (III. évfolyam) 4. szám

http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2006/a_teves_tenymegallapitas_egyes_pszichologiai_aspektus_ai/

⁴⁵ELEK Balázs: *A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai*. Debreceni Jogi Műhely, 2006. évi (III. évfolyam) 4. szám

http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2006/a_teves_tenymegallapitas_egyes_pszichologiai_aspektus_ai/

indítanak hivatalból, és ez inkább csak a súlyosabb elkövetések esetében jellemző. Mindezekon túl, ha emiatt indul büntetőeljárás (az időmúlásra is tekintettel) az alkalmazott büntetés álláspontom szerint általában enyhe. Erre kiváló példa az alábbi cikkben leírt büntetőeljárás:

„...Hivatalból egyetlen hatóság sem tett feljelentést, ráadásul az ügyészség annak idején többek között a két nő vallomása miatt akarta megszüntetni a nyomozást – írta akkor az *Index*. A Fővárosi Ügyészség csak idén januárban emelt vádat hamis tanúzás miatt a Benének alibit igazoló nő ellen, a másik titkárnot megrovásban részesítette. A két titkárnot 2015-ben a lúgos támadás áldozata, Renner Erika és jogi képviselője azután jelentette fel, hogy az iratismertetésen elolvasták a vallomásokat. A csütörtökön ismertetett vádirat szerint a vádlott vallomása jelentőséggel bírt abból a szempontból, hogy a bűnügy terheltje, egy orvos mikor tartózkodott a munkahelyén, egy kórházban. A tanú a vallomásában gondatlanságból olyan időpontokat adott meg, amelyek alibit igazoltak az orvosnak. A nő a vallomását később módosította, feltárva annak valótlanágát. Emellett a vádlott egy másik, szintén a kórházban dolgozó nőt rávett arra, hogy az orvos kórházban tartózkodásának idejével kapcsolatban valótlan tartalmú nyilatkozatot írjon, és azt adja át a vádlottnak. A vádlott a nyilatkozatot az orvos ügyvédjének adta, amelyet a védő – nem tudva annak valótlanágáról – benyújtott a rendőrségnek. A nyilatkozatot tevő nő a nyilatkozat valótlanágát elismerte, és jelezte, hogy azt visszavontnak tekinti. A Fővárosi Nyomozó Ügyészség a valótlan nyilatkozatot tevő nőt megrovásban részesítette, a hatvannégy éves nővel szemben pedig büntetőügyben felbujtóként elkövetett hamis tanúzás büntette és gondatlanságból elkövetett hamis tanúzás vétsége miatt emelt vádat a Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság előtt. Az ügyészség indítványozta, hogy a bíróság ítélje a vádlottat pénzbüntetésre. A bíróság kettőszázezer forint pénzbüntetést szabott ki a vádlottal szemben...”⁴⁶ A cikk – tartalmi és szakmai pontatlanságától függetlenül – rámutat arra, hogy a jövőben e körben szigorúbb, gyakoribb és határozottabb fellépésre van szükség.

⁴⁶ https://hvg.hu/itthon/20200514_penzbuntes_lugos_orvos_titkarno_birosag_hamis_tanuzas